

URMEVÎ'NİN TEZKİRE-İ HAZRET-İ BABA ADLI ESERİNDE HİLYE-İ ŞERİF BÖLÜMÜ

İsmail YILDIRIM*

Özet

Divan şiiri geleneğinde Hz. Peygamber'in doğumu, manevî yaşam tarzı, şahsiyeti ve ölümü üzerine birçok eser kaleme alınmıştır. Onun hayatı etrafında meydana getirilen eserler ya müstakil olarak kaleme alınmış ya da yazar meydana getirdiği eserinin bir bölümünü bazı nazım şekilleri altında, Hz. Peygamber'in vasıflarına veya mucizelerine ayırmıştır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi, hayatlarının birçok alanında olduğu gibi sanatlarında ve özellikle de edebiyatlarında hem şekil hem de muhteva olarak birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Edebî bir tür olarak edebiyat tarihinde yerini alan hilye de bu yeniliklerden biridir. İslami edebiyatlarda ilk örneklerinin Arapça kaleme alındığı hilyelerde, Hz. Peygamber'in hâl ve tavırları, mübarek vasıfları ifade edilir. Dolayısıyla, Türk-İslam kültür ve medeniyetinde, Peygamber aşkı diğer türlerin yanı sıra hilye yoluyla da dile getirilmiş; şair ve müellifler onun fiziki vasıflarını ifade eden manzum, mensur veya manzum-mensur karışık metinler kaleme almışlardır. Bu durum, çok zengin muhtevaya sahip ve hepsi birbirinden farklı eserlerin kültür ve edebiyata renklilik, çeşitlilik kazandırmasına vesile olmuştur.

Bu yazıda, hilye türü ve hilyenin Türk edebiyatındaki yeri, tarihi gelişimi ve Türk edebiyatında yazılmış belli başlı hilyeler hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra müellifin hayatı ve eserleri bahis konusu edilip, söz konusu hilyelerin şekil ve muhteva özellikleri ve transkribe edilmiş metni verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türk İslam Edebiyatı, Hilye, Aziz Mahmut Urmevî, Tezkire-i Hazret-i Baba.

IN URMEVÎ'S WORK CALLED "TEZKİRE-İ HAZRET-İ BABA" CHAPTER HİLYE-İ ŞERİF

Abstract

In Dewan poetry, a lot of works were written about birth, moral life style, personality and death of the Prophet Muhammad. The works about His life were written as an independent work or author wrote a chapter of his work about the Prophet Muhammad's miracles or qualifications in some forms of verse.

That Turkish people embraced Islam brought many reforms both as form and content in many fields of their lives like their arts and especially their literature. Hilye is one of these revolutions that took its place as a literary genre in the literature history. The Prophet Muhammed's behaviours, attitudes and His mubarak features are described in hilye where the first samples of Islamic Literature were written in Arabic. Therefore, in Turkish- Islamic culture and

* Arş. Gör.; Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismailyildirim@gmail.com.

civilization, love for the Prophet Muhammed was expressed by means of hilye besides other genres. Poets and authors wrote texts in poetic, prose or mixed poetic-prose form about His physical features. This situation contributed the different contentful works to varieties of literature.

In this paper, some information about hilye as a genre, the place of hilye in Turkish Literature, its historical development and some major hilye in Turkish literature will be given. After that, author's life will be mentioned, his hilye will be examined in terms of form and content and its transcript will be provided.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Hilye, Aziz Mahmut Urmevî, Tezkire-i Hazret-i Baba.

Giriş:

İslamiyet'in kabulü, Türk toplumunun edebî faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiş; özellikle sosyal, edebî ve kültürel alanlarda bu etki kendisini bir hayli hissettirmiştir. Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı mahsullerine baktığımızda öncelikle Hz. Peygamber, Hulefâ-yı Râşidîn, diğer sahabe ve velîler etrafında dinî muhtevalı eserlerin kaleme alındığını görüyoruz.

Dinî eserlerin muhtevasını oluşturan kaynaklara bakılırsa "Kur'an ve Hadis" in çevresinde gelişen tefsir, fıkıh, kelâm, akâid, tasavvuf, evliyâ ve enbiyâ kıssaları, tabakât ve menâkıb kitapları önemli bir yere sahiptir (Levend, 1972: 357). Özellikle Hz. Peygamber'in hayatı çevresinde gelişen dinî manzum eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Hz. Peygamber'in hayatını veya hayatının bir bölümünü ele alan bu türler; bazen müstakil bir eser olarak yazılmış, bazen de divanlarda yer almıştır. Başta naatlar olmak üzere mevlid, esmâ-i nebî, sîret, mi'râciyye, hilye, hicretü'n-nebî, mucizât, şefâat-nâme, kırk hadis, gazavât-ı Resulallah gibi türlerde yazılan eserler, mensur olmalarının yanı sıra çoğunlukla manzum olarak yazılmışlardır. Bunun sonucunda da başlı başına Hz. Peygamber'le ilgili bir edebiyatın teşekkül ettiğini söyleyebiliriz (Çelebioğlu, 1998: 349).

Türk edebiyatında da söz konusu türlerde eserler kaleme alınmış; Türk insanının peygambere olan derin muhabbet ve samimiyeti muhtelif eserlerle dile getirilmiştir. XVII. yüzyılın önemli müelliflerinden Aziz Mahmud Urmevî de *Tezkire-i Hazret-i Baba* adlı eserinde Hz. Peygamber'in vasıflarını tasvir eden iki hilye kaleme almıştır. 82 adet birbirinden bağımsız manzum parçalardan meydana gelen eserde, her parçanın başına "hikâyet" kelimesi getirilerek terkipler meydana getirilmiştir. Bu bölümlerden 18. ve 19. hikâyeler, Hz. Peygamber'in hilyesine ayrılmış; Hz. Peygamber'in mübarek vasıfları tasvir edilmiş ve övülmüştür.

1. Hilye, Tarihî Gelişimi ve Kaynakları:

حلو (hâluve) veya حلى (hâliye) “tatlı olmak” fiilinden türemiş bir kelime olan حليه (hilye); bazı sözlüklerde süs, zînet, cevher, dekorasyon, güzel yüz, güzel sıfatlar ve güzellikler manzûmesi anlamlarına gelir (Nâci, 1995: 360; Sâmi 1317: 558; Devellioğlu 1993: 371). Hüseyin Kâzım Kadri’de (1928: 562) “Hilye: İnsanın medâr-ı temâyüzü olan evsâf-ı hâriciyesi” olarak yer almıştır. Edebî terim olarak ise hilye, genel anlamıyla peygamberler ile dört büyük halifenin iç ve dış güzellikleri ile örnek davranışlarını anlatan eserlere, özel anlamıyla Hz. Peygamber’in vasıflarını ve güzelliklerini anlatan eserlere verilen ad olarak tanımlanmıştır (Pekolcay, 1994: 216; Pala, 1995: 252). Ayrıca, muhtevası hilye tarzında hüsn-i hatla yazılmış levhalara da “hilye” denilmiştir (Şener, 1983: 285).

“Hilye” kelimesi terim anlamını içerdiği durumlarda; *Hilye-i Şerîf*, *Hilye-i Saâdet*, *Hilye-i Nebevî*, *Hilye-i Nebî* gibi tamlamalar biçiminde kullanılmaktadır. Hz. Peygamber’in dışında; diğer peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile din ve tasavvuf büyüklerinin bedenî ve ahlaki özelliklerinden söz eden eserlere de hilye denilmekte ve bunlar da *Hilye-i Peygamberân*, *Hilye-i Enbiyâ*, *Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, *Hilye-i Aşere-i Mübeşşere*, *Hilye-i Haseneyn*, *Hilye-i Evliyâ* biçiminde ifade edilmektedir (Güngör, 2003: 186). Hilyelerde Hz. Peygamber’in fizikî ve ruhi özellikleri tek tek ele alınarak onun güzelliği anlatılır. Yüce Peygamber’in bütünüyle güzelliği yanında saçlarının şekli, rengi ve uzunluğu; başının iriliği ve şekli; gözlerinin rengi ve biçimi; kulaklarının şekli; kaşlarının ve kirpiklerinin şekil ve uzunluğu; boyun ve omuzlarının şekli; yüzünün şekli, genişliği ve güzelliği; sakallarının rengi ve uzunluğu; ayaklarının, bacaklarının, ellerinin ve parmaklarının uzunluğu ve şekli; boyunun uzunluğu; yanağı ve dudağı... gibi bedenî unsurları sık sık ele alınmış, şairane duygularla pek çok teşbihe konu edilmiştir. Ayrıca İslam Peygamberi’nin konuşma ve hitap şekillerini, tebessümlerini, hüzünlerini, yürüyüş tarzını da hilyelerde bulabiliriz.

Hilye ve şemail kitapları bir nevi ruhi ve fizikî portre taşırlar. Bu eserlerin vücut bulması, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye: “*Ya Ali! Hilyemi yaz ki vasıflarımı görmek beni görmek gibidir*” hadisi ile bağlantılıdır. Yine Hz. Ali’den rivayet edilen, “*Hilyemi gören beni görmüş gibidir. Beni gören insan, bana muhabbetle bağlanırsa, Allah ona cehennemi haram kılar. O kişi kabir azabından emin olur, mahşer günü çıplak olarak haşredilmez*” hadisi de hilyelerin müstakil bir tür olarak gelişmesinde

önemli bir etkindir (Aras, 1980: 236). Hakanî'nin *Hilye-i Hakanî*'sinde söz konusu hadis nakledildikten sonra şöyle denilmektedir:

Bu hadîs içre budur kavî-i ehem

Ya'ni Allâhu Te'âlâ a'lem

Nice pâkîze sühandan sonra

Fahr-i Âlem benden sonra

Hilye-i pâkimi kim görse benüm

Ola görmüş gibi vech-i hasenüm

Gördügince müteşevvik olsa

Hâsılı hüsnüme âşık olsa

Arzu itse yüzüm görmegi ol

Kalbine neşve-i Hakk itse hulûl

Âteş-i dûzah olur ana harâm

Eyler ikrâm ile firdevse hırâm

Fitne-i kabrden ol merd-i Hudâ

Yevm-i mîzâna dek emn üzre ola

Dahi haşr itmeye uryân anı Hak

Ola gufrânına Hakk'un mülhak

Anı hırz eylese bir ehl-i sefer

Zarar ermez ana der Peygamber

Bu rivâyât-ı kesîrû'l-berekât

Böyle nakl oldu Ali'den bizzat (Pala, 1991: 38-39)

Hilyelerin tarihçesine bakıldığında, İslam edebiyatlarında ilk hilye-i şerîfin Arap bilgini İmam Tirmizî (ö. m. 893) tarafından Arapça olarak kaleme alındığı görülür. Tirmizî'nin yazdığı bu eserin adı *Şemâil-i Nebî* dir. Tirmizî bu kitapta şemâille ilgili bütün hadisleri ve sahabenin tespitlerini bir araya toplamıştır. Didaktik tarzda yazılan bu eserde Hz. Peygamber'in bedenî özellikleri, kullandığı eşyaları, oturup kalkması, yemek ve konuşma adabı, ibadetleri, ömrü ve vefatı hakkında bilgiler içeren hadisler vardır. Tirmizî'nin *Şemâil-i Nebî* adlı bu eserine daha sonra şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Arap edebiyatında diğer önemli hilyeler; İmam Beyhakî'nin *Delâil-i Nübüvve*'si, Hâfız İsfahanî'nin (ö. 1012), *Târih-i İsfahan*'ı, Kadı İyâz'ın (ö.

1149) *Şifâ-yı Şerîf*i ve Hâfız Abdurrahman'ın *Vefâ fî Fezâil-i Mustafâ*'sıdır (Canım, 2012: 79).

Hız. Peygamber'i anlatan muhtelif ilim dalları, hilyenin kaynakları olarak zikredilebilir. Özellikle hilye, şemâil türünü kaynak olarak ortaya çıkarmıştır. Bu iki disiplin birbirine yakın kavramlar olmakla birlikte bazı farklar vardır. Hilyelerin peygamberimiz yanında diğer peygamberler, dört halife ve bazı İslam büyükleri için de yazılabılnesine mukabil şemâil-nâmeler yalnızca Hız. Peygamber için yazılmıştır (Erdoğan, 2007: 318). Hilyelerin kaynağı hususunda Ömer Kara ise şu sıralamayı ifade eder: a) Şemâil Türü Eserler b) Hadis Kitapları c) İslam Tarihi Kaynakları d) Hasâis ve Delâil Türü Eserler e) İslam Tarihi Kaynakları f) Tabakât, Terâcim ve Tezkire Kitapları g) Tefsir Kitapları h) Kısâsu'l-Kur'an İsimli Eserler i) Tasavvuf ve Ahlâkla İlgili Eserler (Kara, 2002: 1-48).

Türk edebiyatında hilye türünde oldukça fazla eser yazılmış ve özellikle Osmanlı Dönemi'nde orijinal eserler verilmiştir. Bundan önceki dönemlerde bu tür eserlerin, dinî ve didaktik bir karakter göstererek “şemâil adı ile anılmakta iken Osmanlı döneminden sonra “hilye” adı verilmeye başlandığını ve edebî bir karakter kazandığını ileri süren Velî Aras (1980: 236), esasen hilye denen edebiyat türünü İslami edebiyatta icat edenlerin Müslüman Türkler olduğunu söylemektedir: “*Nasıl tuyuğ ve şarkı bir çeşit millî nazım biçimi ise hilye de bir çeşit millî bir edebiyat türüdür. Önceleri yalnızca Hız. Peygamber hakkında yazılan hilyelerin konuları büyük bir gelişme göstererek diğer peygamberler ile dört halife hakkında da hilyeler yazılmasına yol açmıştır*” (Aras, 1980: 435 - 238). İslami Türk edebiyatında hilye vb. eserler, diğer Müslüman milletlere nazaran çok daha fazladır. Hilyelerde esas olarak, Hız. Peygamber'in fizikî özellikleri anlatılmakla birlikte bazı eserlerde ruhi portresiyle ilgili hususlara da yer verilmiştir (Uzun, 1998: 45 - 46).

Türk edebiyatında yirmiye yakın hilye yazılmıştır. Bunlar içinde her sınıftan halkın beğenisini kazanmış edebî değeri yüksek olan hilyeler şunlardır.

- Hakanî Mehmed Bey¹ (ö. 1606): *Hilye-i Hakanî*: 1598 - 1599'da kaleme alınan eser, 712 beyit hâlinde mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Çağalzâde Sinan Paşa'ya sunulan eser, Türk edebiyatının şâh eserleri arasına girmiş, esere birçok nazire yazılmıştır.

¹ Eser için ayrıntılı bk. Ali Fuat Bilkan, “Hadis-i Şerîfler Işığında Hakanî'nin Hilyesi”, *İslâmî Edebiyat*, C 2, S 1, s. 12-14; Pakize Mutlu, “Hilye-i Hakanî” *İlim ve Sanat*, S. 18, s. 85; Numan Külekçi, “Edebiyatımızda Hilye ve Hilye-i Hakanî”, *İslâmî Kültür ve Edebiyat*, S 4, s. 4042.

- İbrahim Cevrî² (ö. 1654): *Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn*: Mesnevi formatında kaleme alınan eser, aruzun *fe'îlâtün/ fe'îlâtün/ fe'îlün* vezniyle yazılmış olup; 145 beyittir.
- Neşâtî Ahmed Dede³ (ö. 1674): *Hilye-i Enbiyâ*: On dört peygamberin hilyesine yer veren bu eser, 188 beyitlik bir mesnevidir.
- Süleyman Nahîfî⁴ (ö. 1738): *Hilyetü'l-Envâr*: 1689'da Hakanî'nin hilyesine nazire olarak *müfte'îlün/müfte'îlün/fâ'îlün* vezniyle yazılmış olan eser, 2871 beyittir.

Bu eserlerin dışında Altıparmak Mehmed Efendi'nin *Melâ'il-i Nübüvvet fi Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*si, Âşık Ahmed Hâfız-ı Rûmî'nin *Şerh-i Şemâil-i Tirmizî*si, Bekâyî Abdülbâki b. Dursun'un *Hilyetü'l-Enbiyâ ve Çehâr-yâr-ı Güzîn*'i, Şeyhî-i Sivasî'nin manzum-mensur *Şemâil-i Şerîf*i, Vecdî Ahmed Efendi'nin *Hilyetü'l-Evliyâ ve Ravzatü'l-Asfiyâ*sı, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *Hilye-i Enbiyâ*sı, Ahmed İshak Hoca'nın *Ekûm-ı Vesâil fi Tercümetü'l-Şemâil*i, İbrahim Vahdî Efendi'nin *Tevşihü'l-Takvîm fi Şerh-i Hilye-i Resûlülkerîm*'i, Ahmed b. Recep İstanbulî'nin *Nüzhethü'l-Ahyâr fi Şerh-i Hilyetü'l-Muhtâr*'ı, Ahmed b. İbrahim Ereğlî'nin *Şerh-i Şemâil-i Şerîf*i, Ahmed Akkırmanî'nin *Şemâil-i Şerîf Tercümesi* adlı eseri, Ârif Süleyman Bey'in manzum *Nazîre-i Hakanî*si, Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin'in *Hilye-i Nebeviyye ve Hulefâ-yı Erbaa*'sı, Eyüp Sabri Paşa'nın *Tercüme-i Şemâil'i Şerîf*i, Hoca Râif Efendi'nin *Muhtasar Şemâil-i Şerîf*i, Ahmed Semsî Halvetî'nin *Hilye-i Şerîfe*'si, Hoca Hüsameddin'in *Şemâil-i Şerîf*i, Selimî Dede'nin manzum *Hilye-i Şerîfe*'si, Mazlumî'nin *Manzum Şemâil-i Tercüme* adlı eseri, Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi'nin *Hilye-i Şerîfe*'si, Abdülvahhâb Dursun'un manzum *Hilye-i Şerîfe*'si, Müftü Abdülgaffâr Efendi'nin *Hilye-i Enbiyâ*sı, Nesimî Mehmed Efendi'nin manzum *Gülistân-ı Şemâil*i yine Mustafa Bosnavî'nin manzum *Hilye-i Nebeviyye*'si bu eserler arasındadır (Aras, 1980: 237). Hilye yazma geleneğinin günümüze kadar uzanan manzum bir örneği de Mustafa Fehmi Gerçek'er'e aittir. Gerçek'er, 1300 beyit hâlinde yazdığı *Hilye-i Fahr-i Âlem* adlı eser, hilye türünün son örneği sayılmıştır (Canım, 2012: 81).

² bk. Abdülkadir Erkal, "Türk Edebiyatında Hilye ve Cevrî'nin Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîni" *AÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1999, S 12, s. 111-131; Âdem Ceyhan, "Dört Seçkin Dostun Portresi: Cevrî İbrahim Çelebi'nin Hilye-i Çihâr-yâr-ı Güzîni" *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006.

³ bk. Bayram Ali Kaya, XVII. yy Divan Şairlerinden Neşâtî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Hilye-i Enbiyâ'sının Tenkidli Metni, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üni. SBE, Edirne 1991; Mahmut Kaplan, "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sı", *YYÜ FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, Van, 1991.

⁴ Eser için bk. Zekerîya Usluer, "Süleyman Nahîfî: Hayatı, Eserleri ve Hilyetü'l-Envârı" Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.

2. Aziz Mahmut Urmevî⁵:

İran Azerbaycan'ının Urmiye şehrinde doğduğu için "Rûmiyye Şeyhi" adıyla anılan Şeyh Ahmed'in oğlu Aziz Mahmud Urmevî, Nakşibendiliğin bir kolu olan Urmevîliğin kurucusudur. Aziz Mahmud Urmevî, babasından manevî terbiye aldıktan sonra Safevi zulmü üzerine Urmiye'den ayrılmış ve o zamanki adıyla Diyarbakir'e yerleşmiştir. Burada halk tarafından büyük ilgi görmüş, şöhret kazanmıştır. Sultan IV. Murat'ın Erivan Kalesi'ni kuşatması esnasında ona eşlik etmiştir. Daha sonra Bağdat seferine giden IV. Murat, Aziz Mahmud Urmevî ve üç bin müridiyle karşılaşmış; şeyh, Bağdat zaferini sultana önceden müjdelemiştir. Fakat sefer dönüşü IV. Murat, şeyhin idamına hükmetmiştir ki bu idamın sebebi birkaç şekilde anlatılır.

Şeyhin idamı hususunda akla yatkın en önemli sebep, Aziz Mahmud Urmevî'nin yaşadığı çevrede güçlü bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Şeyhin tekkesi oldukça kuvvetli idi ve şeyhin şöhreti bütün bölgeye yayılmıştı. Bu güç sultanın çevresindekileri muhtemelen rahatsız etmiştir. Denilebilir ki kısa bir zaman önce vuku bulan "Sakarya Şeyhi" hadisesi de şeyhin idamında önemli bir rol oynamıştır. Sakarya Şeyhi de etrafında birçok insan toplamış ve mehdilik idamından sonra padişah bazı kimseleri görevlendirmiş ve şeyhin evinde silah türü aletler araştırılmıştır.

Şeyhin idamından sonra bazı halifeleri irşada devam etmişlerdir. Oğlu İsmail Çelebi Diyarbakır'da, yeğeni Mahmud Urmevî Bursa'da, Vanlı Kara Abdullah Van'da, Şeyh Hacı Mehmet ve Şeyh Karaman Erzurum'da Urmevîliği yaymaya devam etmişlerdir.

3. Tezkire-i Hazret-i Baba⁶:

Eserin İstanbul, Ankara ve Diyarbakır kütüphanelerinde birkaç nüshası mevcuttur. Fakat biz çalışmamızda hikâyeleri bütünüyle ihtiva etmesi ve hilyeleri eksiksiz barındırması açısından Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankuş Koleksiyonu'nda 386 numara ile kayıtlı ve katalogdaki ismi *Tezkire-i fî Beyâni Ahvâl'n-Nebî aleyhisselâm* şeklinde geçen nüshayı tercih ettik. Diyarbakır'da bulunan nüshanın ismi *Baba Kelâmı* olarak geçmektedir. Bir makale (Erdoğan, 1998: 211-225) ile eserin açıkça Aziz Mahmut Urmevî'ye ait olduğu ifade edilmiştir.

⁵ Bu bölüm, Hamid Algar ve Necdet Yılmaz'ın eserlerinden özetlenerek alınmıştır (Algar, 2007: 174-189; Tosun, 2012: 280-294).

⁶ Mehmet Yunus Yazıcı, Aziz Mahmut Urmevî ve *Tezkire-i Hazret-i Baba* İsimli Eseri, *CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2014.

Eser, Nakşibendi şairlerin şiirlerini ihtiva eden 82 manzum parçadan müteşekkildir. Eserde yer alan 51 şiir, Aziz Mahmud Urmevî'ye aittir ve “Âciz” veya “Âcizî” mahlaslarını kullanmıştır. Aşağıdaki mısralardan hareketle, Aziz Mahmud Urmevî babasının da ismini zikrederek “Âciz” veya “Âcizî” mahlaslarının sahibi olduğunu açıkça ifade etmektedir:

İbn-i Şeyh Ahmed Âcizem (103a)

İbn-i Şeyh Ahmedün yâri (139b)

İbn-i Şeyh Ahmed Âcizem (170b)

Âciz senden ister müdâm

Cemâlûne vasl eylegil

Bu Mahmûd cân efendiñi (167a)

Tezkire-i Hazret-i Baba'da geçen 18. ve 19. hikâyeler Hz. Peygamber'in hilyesine tahsis edilmiş, Aziz Mahmud Urmevî'ye ait nazım parçalarıdır.

4. Hilyelerin Şekil ve Üslup Özellikleri:

Eserde yer alan 18. hikâye, “Hikâyet Özini Saldı”, 19. Hikâye ise “Hikâyet Sûret-i Hûbun” başlığını taşır. Bu hikâyelerde Urmevî, bazen hece veznini bazen aruz veznini bazen de hem aruz hem de hece veznini birlikte kullanmıştır. Hece veznindeki şiirler yedili ve sekizli hece ölçüsü ile yazılmıştır. Şiirlerin bazı parçalarında ise ne aruz ne de hece vezni görülür. Aruz ile yazılan şiirlerde Türkçe kelimelerin yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı pek çok imale ve zihafa rastlanır. Urmevî'nin aruz vezni ile kaleme aldığı bu kısımlarda remel bahrinin hangi kalıplarını tercih ettiği metin üzerinde gösterilecektir.

Aşağıda 18. hikâyenin ilk dörtlüğünü teşkil eden parça, 7'li hece ölçüsü ile yazılmıştır:

Özin şaldı şişâra

Kim ki zülfün gördü uş

Cân virüp cânân buldı

Kim ki yüzün gördü uş

Bazı dörtlüklerde hem yedi hem altı hem de sekiz heceli mısralar bir arada bulunur. Bazen de hece sayısı dörde beşe kadar iner:

Nûr imiş cümle cânuñ

Başdan başa

Yer ü gök tahte 'ş-serāya

‘Arşa kürse doldı uş
 Gelip ger gider
 İşigüñde yaşlanan
 Derd-mend ü derbān olan
 Yine ‘Āciz oldı uş
 Yüzi anuñ ğāib olmaz
 Gözlerimden hiç hāl
 Şarķ ü ğarbuñ
 İstivāsından mu‘allā gösterür

Eser hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Azeri Türkçesi hususiyetlerini ihtiva etmektedir. Kelime sonlarındaki $q > h$ değişikliği özellikle dikkat çekmektedir. Bu değişim meselesinde Azeri Türkçesi h 'yi, Osmanlı Türkçesi q 'yı umumileştirmiştir (Ergin, 1971: 91). Örneğin baħuban, baħar ve çıħdı kelimelerinde bu durum bariz olarak görülür.

Yine Eski Anadolu Türkçesine ait birçok gramer özelliklerinin eserde yer aldığını görüyoruz.

- Gerundium ekleri –uban, -üben şeklindedir: “in**üben**, id**üben**, koy**uban**, baħ**uban**”.
- Azeri Türkçesine ait bir başka gerundium eki olan –anda, -ende şekli de eserde yer almaktadır: “Her gö**rende** sûretin.”
- Fiil çekimlerinde çekim eki olarak yer alan –gıl, -gil ekinin de yine kullanıldığını görüyoruz: “Baħr-i ‘aşķa gir**gil** ey cān, Cemālüñe vasl eyle**gil**.”
- Geniş zaman çekimlerinin eserin dili hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Eski Anadolu Türkçesi ve Azeri Türkçesinde kullanılan geniş –(V)r men geniş zaman eki eserde dikkat çeken diğerk bir husustur. “Secde anuñçün ider **men**.”
- Türkçede kelime başında “y” düşmesi hadisesi bir temayül mahiyetindedir ve Azeri Türkçesinde bu durum bir hususiyet şeklini almıştır. Urnevî de “yıl” kelimesini “il” şeklinde telaffuz eder: “Nice **iller** istedim.”

Urnevî, aliterasyon ve ahengi sağlamak amacıyla birçok yerde ses tekrarlarında bulunmuştur. Esasında vezin ve kafiyeden sonra şiirdeki ritmi sağlayan ses tekrarlarıdır. Seslerin belirli aralıklarla yenilenmesiyle şiir, musikiye yaklaşır ve ahenk yönünden farklı ve çekici bir atmosfere bürünür (Macit, 2005: 51).

Yüzi anuñ gā`ib olmaz

Gözlerimden hiç hāl

Her yaña dutdum yüzüm

Ondan tecellî gösterür

Yüzi anuñ gā`ib olmaz

Gözlerimden hiç hāl

Ay u gün Zühre ‘Utarid

Hem Süreyyā gösterür

Yüzi anuñ gā`ib olmaz

Gözlerimden hiç hāl

Sağ ü soldan şeş cihet

Ol zir u bālā gösterür

Yüzi anuñ gā`ib olmaz

Gözlerimden hiç hāl

Ger hālādır ger melā

Ger kūh u şahrā gösterür

Yüzi anuñ gā`ib olmaz

Gözlerimden hiç hāl

Şarq ü garbuñ

İstivāsından mu‘allā gösterür

Mutasavvıflar şiir yazmayı bir meslek değil, ilham olarak görmüşlerdir. İlhamın geldiği gibi yazmayı, ona müdahale etmemeyi edepten saymışlardır. Bu yüzden “gelişi güzel”, “geldiği gibi” tabirlerini kullanmışlardır. Kollektif bir hüviyet taşıyan bu eserde bu durum açıkça görülmektedir. Vezin ve kafiye unsurlarına ehemmiyet verilmemiştir. Müellif eserini meydana getirirken belli bir nazım şekli de gözetmez, dörtlüklerle devam eden eser bazı yerlerde iki mısraya kadar düşmektedir. (Yazıcı, 2014: 54).

Gökde bulut üstüñe sayvān idi

Ol nübüvvet mihri sende

Baḥuban gögsüñde gördi

Ol mübârek cemālūñ gördi uş

Gögsi anuñ meskenüñdür

‘Arş-ı Raḥmān oldı uş

Ol boyuñ ḳaddine baḥar

Her nefes mi‘rāc olur

*Kim ki ol mi' rāca çıhdı
Hacc-ı ekber oldu uş*

5. Hilyelerin Muhteva Özellikleri:

Müellif; eserinin başında Hz. Peygamber'in iki cihan serveri olduğunu, onun mübarek ayağına değen suyun, yere dökülmesi ve suyun ay ışığına gark olmasını ifade eder. Yine Hz. Peygamber'in din düşmanları ile yaptığı savaşı tasvir eden şair, Hz. Peygamber'im âlemlere bir lütuf kaynağı olarak gönderildiği fikrini beyan eder:

*İki cihān senūñ için yā Resūl
Bu cānum saña fedā ey pūr-uşūl
Ayağūñ degdi şasa tōküle şu
Ay inüben şarmayuben dutdı uş*

*Şavm-i kāfir üstüñe hücm eyledi
Haqq Te'ālā gör ki ne luţf eyledi
Cebre 'il geldi duya söyledi
Hışm idüben onı deve kırdı uş*

Hz. Peygamber'in mübarek bedenlerinde sürekli misk ü amber kokusu vardı. Bu güzel kokunun farkına varan müşrikler, onu Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil getirip, iman ettiler. Allah'ın resulünün göğsünde, peygamberlik mührünün bulunduğunu ifade eden şair, peygamberin yüzüne bakıldığında o nübüvvet mührünün görüldüğünü dile getirir:

*Göbeginden nūr dā'im çıkar idi
Müşk ü 'anber ıpar çoşar idi
Şavm-i müşrik seni onda tanıdı
Küfri koyuban imāna girdi uş*

*Gökde bulut üstüñe sayvān idi
Ol nübüvvet mihri sende
Başuban göğsüñde gördi
Ol mübārek cemālūñ gördi uş*

Şair, Hz. Peygamber'i tasvir etmeye devam eder. Onun boyuna bakanların, her nefesi bir miraç olur. Ve o kutlu miraca çıkan kimsenin yolculuğu, Allah indinde yapılan hacların en büyüğü şeklinde telakki edilir. Yazar, Hz. Peygamber'in miraca çıkmadan evvel Cebrail'in gelip, peygamberin göğsünü açması ve yıkaması ayrıca kutlu nebinin şakk-ı kamer hadisesine de telmih yapar:

Ol boyuñ kıddine baħar

Her nefes mi' rāc olur

Kim ki ol mi' rāca çıħdı

ħacc-ı ekber oldu uş

الم نشرح لك صدرك

Gögsüñ için didiler

Barmağılan ayı gökde

Nice pāre kıldı uş

Esasen Nebi'nin saçları kutlu bir mekân hüviyetindedir. O mekânın uhrevi havasını solumak isteyen biri için gizli bir hazinedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in saçları, Beytullah'a teşbih edilmiş, o kutsal mekâna giren kişi ise orada namazını eda etmiştir. Kâinatta zuhur edecek olan hadiseler, iki cihan serverinin dudakları arasındadır. Ayrıca, Nebi'nin dişleri inci gibidir. Dişlerini temaşa edenin gözleri kamaşır. Burnu ise adeta abıhayatı andırır:

Genc-i pinhān durur oña

Ol mübārek saçlarıñ

ħaħķ onı Beytu'llāh itdi

Girdi namāz kıldı uş

Tepredirsen dudaguñı

Teprenür kıruş-ı güneş

Söyleşür kıprıklarüñle

Cümle melek anlar uş

İncü dişüñ şu'lesinden

Baħmağa göz kamaşur

Ol mübārek burnuñ içi

Āb-ı ħayāt oldu uş

Hakanî'nin meşhur hilyesinde ise Hz. Peygamber'in dişleri ve yüz hatları şöyle tasvir edilir:

Dişleri sâf idi hem seyrek idi

Rište-i dâne-i dürden yeg idi

Açsa cevherlerin ol bahr-i şeref

Kef geçirdi dür-i galtân-ı sadef

Didi ol mazhar-ı envâr-ı celf
Esedullâh-ı velî ya'nî Alf
Rûy-ı rahşânı degirmiydi anın
Nitekim cirmi meh-i tâbânun (Canım, 2012: 88)

Hz. Peygamber'in mübarek yüzleri bütün eşyaya aksetmiş, kâinattaki bütün varlıklar o mübarek yüze perva olmuştur. Birçok zaman peygamberin güzelliğine benzer bir güzellik aradığını dile getiren şair, gönlüne bakar ve bu güzelliği gönlünde bulur. Şairin kible ve secdesi hep o Nebi'nin yüzünerdir. Çünkü şair, peygamberin şahsında Allah'ı görmekte, bu vesileyle yapmış olduğu ibadetin daha efdal olduğu fikrine varmaktadır:

Şüret-i hûbuñ senüñ
Bu cümle eşyâ gösterür
Her ne kim olmuş olsar
Oña pervâ gösterür
Nice iller istedim
Yer gökde mişlüñ ey şanem
Nâgehân göñlüme bağdım
Aña me'vâ gösterür
Kible vü hem secdegâhım
Şüret-i hûbuñ senüñ
Kim namâz ü tâ'atım
Ol vech-i 'alâ gösterür

Şair, aşağıda Hz. Peygamber'in yüz güzelliğini tasvir etmektedir. O kutlu Nebi'nin sureti kimseye benzemez, eşsizdir. Her kim ki onun yüzüne nazar etse, latif bir endam görür. Ayrıca onu görenler -Hz. Yusuf'un cemâli misali- ona âşık olurlar. Hakikatte insanın özünde de bir sanatçı ruhu yatar; fakat onun gibi eşi ve benzeri olan bir yüz, bir çehre, bir sima yoktur:

Yüzi anuñ gâ'ib olmaz
Gözlerimden hiç hâl
Çande kim kıldım nazar
Ol kadd-i ra'nâ gösterür
Onı görmeklik mişâlin
Kimse hiç göstermedi
Gerçi şâni'dir özin
Bî-mişl ü hemtâ gösterür

Resulü isteyen, ona teşne olan gönüller, onu her yâd etmelerinde kendilerinden geçerler. Onun mübarek cemâli kime tecelli etse, o kişi tecelli neşesiyle kendisini kaybeder, çılgına döner. Bütün âlemin sevgilisi hâline gelmiş, o kutlu Nebi bir kez tecelli etse ne hoş bir hadise, manzara olur:

*İstese her kimse anı
Kendüden geçmek gerek
Ol kime kılsa tecellî
Mest ü şeydâ gösterür
Ger tecellî cemâlin
İtse bir kez ‘âleme
Halka maḥbûb oldı ol
Hoş ḥüsn-i zibâ gösterür*

Sonuç:

XVII. yüzyıl divan şairi Aziz Mahmud Urmevî'nin antoloji mahiyetindeki *Tezkire-i Hazret-i Baba* adlı eseri dönemin muhtelif tarikatlarına mensup şairlerin ve özellikle Nakşî şeyhlerinin şiirlerini barındıran külliyat mahiyetinde bir eserdir. Urmevî, farklı şairlerin şiirlerini intihap etmiş; XVII. yüzyıl Türk edebiyatında tesirini bir hayli hissettirmiştir. Kendisi de Âcizî mahlasıyla şiirler kaleme almış, şekilden çok muhtevaya önem vermiştir.

Şairin, eserde söz konusu mahlasla kaleme aldığı 18. ve 19. hikâyeler muhteva itibarıyla hilye niteliği taşımaktadır. Şairin kaleme aldığı hilyeler, şeklen kusurlu olsa da içerik bakımından Nebî'nin vasıflarını beyan eden, okunmaya değer hilyelerdir. Hilyeye asıl şeklini kazandıran Türk nâzım ve nâsirlere, dönemlerinde edebî bir üslup ve kaygı ile kaleme aldıkları hilyelerle Türk kültür ve medeniyetine hizmet etmişlerdir. Şüphesiz ki bunun temelinde Hz. Peygamber'e karşı duyulan samimi sevgi ve muhabbet yatmaktadır. Devrinde âlim ve fazıl biri olan Aziz Mahmud Urmevî de kaleme aldığı hilyelerle Allah'ın resulüne duyduğu iştihakı dile getirmiştir.

Hilyeler, Eski edebiyatımızda peygamber sevgisi ile kaleme alınmış; halk tarafından da asırlarca büyük bir beğeni ile okunmuştur. Hatta yakın tarihimize kadar hilye metinleri yazılıp, bu metinler saygı ve hürmetle saklanmış; dinî ve edebî metinler olarak ebedileşmiştir.

Hilye-i Şerîf

18. Nûr Muḥammed Şalavât (Hikâyet Özin Şaldı)

Özin şaldı ḥişāra
 Kim ki zülfüñ gördi uş
 Cān virüp cānān buldı
 Kim ki yüzüñ gördi uş

 İki cihān senüñ için yā Resül⁷
 Bu cānum saña fedā ey pür-uşül
 Ayağüñ degdi ṭasa töküle şu
 Ay inüben ḳarmayuben dutdı uş

 Ḳavm-i kāfīr üstüñe hücm eyledi⁸
 Ḥaḳḳ Te‘ālā gör ki ne luṭf eyledi
 Cebre ‘il geldi duya söyledi
 Ḥışm idüben onı deve ḳırdı uş

 Göbeginden nūr dā‘im çıkar idi
 Müşk ü‘anber ıpar ḳoḫar idi
 Ḳavm-i müşrik seni onda tanıdı
 Küfri ḳoyuban imāna girdi uş

 Gökde bulut üstüñe sayvān idi
 Ol nübüvvet mihri sende
 Baḫuban gögsüñde gördi
 Ol mübārek cemālüñ gördi uş

 Gögsi anuñ meskenüñdür
 ‘Arş-ı Raḫmān oldu uş

 Ol boyuñ ḳaddine baḫar
 Her nefes mi‘rāc olur
 Kim ki ol mi‘rāca çıḫdı
 Ḥacc-ı ekber oldu uş

⁷ Bu kısım aruzun remel bahrinin *fē‘ilātün/fē‘ilātün/fē‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

⁸ Bu kısım ise aruzun remel bahrinin *fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

الم نشرح لك صدرك⁹
 Gögsün için didiler
 Barmağılan ayı gökde
 Nice pāre kıldı uş

 Haqq nūrından siçebilmez
 Kimse senün nūrını
 Ayın aldı gözin açdı
 Cebrāil gördi uş

 Genc-i pinhān durur oña
 Ol mübārek saçlarıñ
 Haqq onı Beytu'llāh itdi
 Girdi namāz kıldı uş

 Tepredirsən dudağıñı
 Teprenür qurş-ı güneş
 Söyleşür kipriklerüñle
 Cümle melek anlar uş

 İncü dişün şu'lesinden
 Baqmağa göz kamaşur
 Ol mübārek burnuñ içi
 Āb-ı hayāt oldı uş

 Kim dilüñden söz işite
 Qalmaz anuñ kāmeti
 Gözlerüñden yol açıldı
 Lā-mekāna girdi uş

 Degme 'ālim bilmedi
 Ol qaşlarıñ esrārını
 Gördi Haqqı sende gören
 Bī-nişānı buldı uş

 Nūr imiş cümle cānuñ
 Başdan başa
 Yer ü gök tahte's-şerāya
 'Arşa kürse doldı uş

⁹ İnşirah süresi 94/1; "Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"

*Gelip ger gider
 İşigünde yaşlanan
 Derd-mend ü derbān olan
 Yine ‘Aciz oldu uş*

19. Nūr Muhammed Şalavāt (Hikāyet Şüret-i Hūbuñ)

*Şüret-i hūbuñ senüñ
 Bu cümle eşyā gösterür
 Her ne kim olmuş olısar
 Oña pervā gösterür
 Nice iller istedim
 Yer gökde mişlüñ ey şanem
 Nāgehān gönlüme baḥdım
 Aña me‘vā gösterür
 Kıble vü hem secdegāhım
 Şüret-i hūbuñ senüñ
 Kim namāz ü ṭā‘atım
 Ol vech-i ‘alā gösterür
 Secde anuñçün ider men
 Ol yüze kim her zamān
 Her görende şüretüñ
 Yüz dürlü ma‘nā gösterür
 Hāşılım yok ṭā‘atimden
 Görmesem ol şüreti
 Onsızın şavm ü şalātim
 Özge sevdā gösterür
 Yüzi anuñ gā’ib olmaz
 Gözlerimden hiç ḥāl
 Her yaña dutdum yüzüm
 Ondan tecellī gösterür
 Yüzi anuñ gā’ib olmaz
 Gözlerimden hiç ḥāl
 Ay u gün Zühre ‘Uṭarid
 Hem Şüreyyā gösterür*

Yüzi anuñ gâ`ib olmaz
 Gözlerimden hiç hâl
 Sağ ü şoldan şeş cihet
 Ol zîr u bālā gösterür

Yüzi anuñ gâ`ib olmaz
 Gözlerimden hiç hâl
 Ger hālādır ger melā
 Ger kūh u şahrā gösterür

Yüzi anuñ gâ`ib olmaz
 Gözlerimden hiç hâl
 Şarq ü ğarbuñ
 İstivāsından mu`allā gösterür

Yüzi anuñ gâ`ib olmaz
 Gözlerimden hiç hâl
 Mescid ü mihrāb u kemer
 Deyr ü kilisā gösterür

Yüzi anuñ gâ`ib olmaz
 Gözlerimden hiç hâl
 Kānde kim kıldım nazar
 Ol kadd-i ra`nā gösterür

Onı görmeklik mişālin
 Kimse hiç göstermedi
 Gerçi şāni`dir özin
 Bî-mişl ü hemtā gösterür

Vācib oldur mümkün ondan
 İdebilmez bir mişāl
 Özi bî-çün fi`li anuñ
 Halka ğavġa gösterür

Kimse yokdur ister olsa
 Āhîr anı görmeyise
 Baħr-i`aşka ğirġil ey cān
 Dürr-i deryā gösterür

İstese her kimse anı
 Kendüden geçmek gerek
 Ol kime kılsa tecellî
 Mest ü şeydâ gösterür

 Ger tecellî cemâlin
 İtse bir kez ‘âleme
 Halka maḥbûb oldı ol
 Hoş ḥüsn-i zîbâ gösterür

 Ger tecellî-yi celâlî
 Kâ’inâta berķ ide
 Lâ ider maḥlûķı küllî
 Özin illâ gösterür

 Kim tecellî-yi cemâlî
 Halka iḥsânındadır
 Ol tecellî-yi Celâlî
 Halka rüsvâ gösterür

 Nâzırınıñ seyri düşdi
 Lâ-mekâna nâgehân
 ‘Ayn idi zâtım çü buldı
 Bu cihânınıñ noķtasın

 Kendüzin ol fânî gördi
 Onı peydâ gösterür
 Noķtayı çün şaldı ol
 ‘Ayn-ı müsemmâ gösterür

 Bu fenâdan geçdi her kim
 Gözledi maķşûdunu
 Elbet oña yâr-ı bâķî
 Özge me‘vâ gösterür

Kaynaklar

- ALGAR, H. (2007). *Nakşibendilik*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- ARAS, V. (1980). Hilye. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C IV*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- CANIM, R. (2012). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- CEYHAN, Â. (2006). Dört Seçkin Dostun Portresi: Cevrî İbrahim Çelebi'nin Hilye-i Çihâr-yâr-ı Güzîni. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa.
- ÇELEBİOĞLU, Â. (1998). *Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler*. Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul: MEB Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERDOĞAN, K. (1998). Seyyid Aziz Mahmud Urmevî ve Bilinmeyen Bir Eseri: Baba Kelâmı. *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İstanbul.
- ERDOĞAN, M. (2007). Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilye'si. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, Sivas.
- ERGİN, M. (1971). *Azerî Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- ERKAL, A. (1999). Türk Edebiyatında Hilye ve Cevrî'nin Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîni. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum.
- GÜNGÖR, Z. (2003). Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu. Gelişimi ve Sebepleri, *Tasavvuf: İlmî ve Dinî Araştırmalar Dergisi*.
- HÜSEYİN KÂZİM KADRİ (1928). *Büyük Türk Lügatı*. İstanbul.
- KAPLAN, M. (1991). Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sı. *YYÜ FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, Van.
- KARA, Ö. (2002). Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sının Dinî Kaynakları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 13.
- KAYA, B. A. (1991). *XVII. yy Divan Şairlerinden Neşâtî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Hilye-i Enbiyâ'sının Tenkidli Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üni. SBE, Edirne.
- LEVEND, A. S. (1972). Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri. *TDAY Belleteri*, Ankara.
- MACİT, M. (2005). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MUALLİM NÂCİ (1995). *Lügât-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- PALA, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- PALA, İ. (1991). *Hilye-i Saâdet*. Ankara: TDV Yayınları
- PEKOLCAY, N. ve ERAYDIN, S. vd. (1994). *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*. İstanbul: Kitabevi Yayınları
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1317). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Dersaadet
- ŞENER, H. İ. (1983). Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sı. *DEU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Manisa.
- TOSUN, N. (2012). *Bahâeddin Nakşibend-Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*. İstanbul: İnsan Yayınları
- USLUER, Z. (1994). *Süleyman Nahîfî: Hayatı, Eserleri ve Hilyetü'l-Envârı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- UZUN, M. (1998). Hilye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 18, İstanbul.
- YAZICI, M. Y. (2014). *Aziz Mahmut Urmevî ve Tezkire-i Hazret-i Baba İsimli Eseri*. CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa